

Joanna Nowak

ORCID 0000-0002-7152-6515

Staropolskie zielniki dostępne w repozytoriach i bibliotekach cyfrowych

Wstęp

Wszystkie wymagania stawiane aforyzmom spełnia zdanie, które napisał kiedyś Marshall McLuhan – „My tworzymy media, a media kształtują nas”. W teoretycznych opracowaniach coraz częściej zwraca się uwagę, że depersonifikacja człowieka w świecie maszyn prowadzi do instrumentalnego i przedmiotowego traktowania ludzi. Zarazem coraz bardziej świadomie kreśli się odmienny wariant bytu wirtualnego, w którym człowiek nie jest „ślepy m wędrowcem”, błąkającym się po bezdrożach cyberprzestrzeni. Osobowa wartość i godność domagają się poszukiwania i odkrywania obiektywnego fundamentu dla jego ludzkiej, podmiotowej tożsamości¹. Cyberprzestrzeń, budowana przez człowieka i dla człowieka, imponuje rozmiarami, różnorodnością i łatwością dostępu, ale żeby właściwa informacja mogła dotrzeć do konkretnego odbiorcy warto posiłkować się wszelkimi środkami i metodami przekazu, także bardziej tradycyjnymi. Należy wyrazić nadzieję, że niniejsze opracowanie pozwoli ukierunkować czytelnika do dalszych, już samodzielnych poszukiwań. Ogólnie zaprezentowana w nim została możliwość powszechnego dostępu do elektronicznych wersji publikacji z minionych wieków, które fachowo opisywały rośliny jadalne i trujące, przydatne w procesie leczenia i popularyzowały w ówczesnym społeczeństwie zdrowy tryb życia, zalecając określony sposób odżywiania się, dbanie o higienę i kondycję fizyczną. Krótko omówiono pierwsze polskie starodruki o tej tematyce. Artykuł nie jest jednak podsumowaniem badań nad zielnikami, ale wpisuje się

---

¹ M. Drożdż, *Pytania o tożsamość i podmiotowość człowieka w cyberprzestrzeni*, http://www.i3conference.net/online/2009/prezentacje/Pytania_o_tozsamosc_i_podmiotowosc_czlowieka_w_cyberprzestrzeni.pdf, [dostęp: 23 września 2021].

w zakres tworzenia informacji o informacji. Założeniem podstawowym była prezentacja zasobów bibliotecznych i zwrócenie uwagi na różne formy i możliwości ich wykorzystania. We wstępnych uwagach ustosunkowano się do aktualnych, nie zawsze pozytywnych, trendów w cyberprzestrzeni.

Jedną z najpopularniejszych jest obecnie tematyka związana ze zdrowiem i jakością życia ludzi – w każdym wieku, rozmaitych profesji, niemal wszystkich narodowości i ras, bez względu na płeć, światopogląd, wykształcenie, majątek, miejsce zamieszkania, stan cywilny. Wciąż powstają w Internecie nowe opracowania, a do tych już istniejących dodawane są treści, które w założeniu mają utworzyć wirtualną społeczność, bo oprócz działalności poradnikowej zapewniają stałą łączność z czytelnikami poprzez pocztę elektroniczną i serwisy społecznościowe. Informacja jest tworzona spontanicznie i na zlecenie, bywa kopiowana i komentowana, dopełniana lub wyśmiewana. Można żartobliwie powiedzieć, że strony WWW zawierają „instrukcję obsługi człowieka” od poczęcia, poprzez narodziny, dorastanie, aktywność wieku twórczego, starzenie się, umiowanie, aż do drogi w zaświaty. Bardziej wnikliwa analiza pozwala dostrzec jednak monolit lub chociaż pewną prawidłowość, rządzącą się określoną poprawnością (należy uprawiać sport, jogę lub qi-gong, pić dużo wody, jeść surowe warzywa i owoce, unikać produktów sklasyfikowanych jako 4xbiała śmierć, czyli mleka, oczyszczonej mąki, cukru, soli, sięgać po coraz bardziej egzotyczne przyprawy itp. – nieważne jest, że mleka kupowanego w kartonach tak naprawdę nie można porównać do tego naturalnego, od zwierzęcia wypasanego na czystej ekologicznie łące, oczyszczona mąka zawiera mniej pierwiastków innego pochodzenia, w tym szkodliwych, cukier poprawia funkcjonowanie mózgu, a sól stabilizuje i pomaga organizmowi przyswajając białko z pokarmów). Nad całością nimb rozpacza, w sposób mniej lub bardziej subtelny, ponadczasowa komercja. Jedną z wykorzystywanych przez psychoanalizę metod tworzenia „nowego człowieka”, posłusznego instrukcjom prowadzących, jest „podcinanie korzeni”². Przy natłoku informacji o skuteczności wszystkiego, co chce się sprzedać, nieśmiało prezentuje się wiedza o tradycjach przodków.

Popularność tematyki zdrowotnej nie jest bezpodstawną. Pomimo ogromnego postępu technologicznego, któremu przez wiele stuleci patronowała europejska myśl naukowa, człowiek w trzeciej dekadzie XXI wieku pozostaje wciąż bezradny wobec wielu chorób (w tym epidemii) i ułomności. Powstają też nowe schorzenia, a niektóre z nich określone zostały jako cywilizacyjne. Wykształcony (piśmienny i myślący) chory i/lub jego rodzina nierzadko szukają alternatywy i wsparcia dla metod stosowanych przez medycynę akademicką. Wizyty u terapeutów, zielarzy dopełniane bywają lekturą. Rynek współczesnej książki prozdrowotnej jest obfity, różnorodny i szczególnie łatwy do wglądu w księgarniach internetowych. Powo-

---

² J. Nowak, *E-edukacja w chorobie? Kilka uwag na temat możliwości i zagrożeń korzystania z internetowych zasobów o tematyce zdrowotnej*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria C, Nauki Społeczne” 2018, nr 1, s. 75-93, <https://docplayer.pl/189013799-.html>, [dostęp: 5 listopada 2021].

dzeniem cieszą się zalecenia i metody egzotyczne³ oraz tłumaczenia poradników zagranicznych autorów dawnych i obecnych⁴. Podobne preferencje obowiązują w czasopiśmie, gazetach, internetowych serwisach dziedzinowych i ogólnych, blogach, dialogach na forach dyskusyjnych. Podkreśla się w nich nie tylko nowatorstwo, ale często także wielowiekową tradycję polecanych metod leczenia lub wręcz uzdrawiania. Spośród oryginalnych inicjatyw warto wspomnieć polskojęzyczny portal posadowiony na serwerze szwajcarskim. „Medycyna dawna i współczesna – nauki medyczne i biologiczne, fitoterapia, fitochemia...” dr. Henryka Różańskiego⁵ ma charakter popularnonaukowo-komercyjny, ale poprzez dobór i sposób opracowania poszczególnych haseł nawiązuje do tradycji pierwszych zielników europejskich (choć cytuje je rzadko). Mając tak ogromny wybór opracowań z różnych stron świata i epok historycznych, polecić warto jeszcze jedno źródło – lokalne, tworzone przez specjalistów⁶, pisane w oparciu o wcześniejszą literaturę uniwersalną (źródła łacińskie) i własne doświadczenia zdobywane na populacji sarmatów. Rzecz należy potraktować jako poszerzenie wiedzy. Uśmiech wyższości podczas lektury tych staropolskich zaleceń (czasami istotnie przestarzałych lub tylko zawiłych) ustępuje z twarzy współczesnego czytelnika dopiero po chwili refleksji. Można też wiele dowiedzieć się o priorytetach zdrowotnych konkretnej epoki historycznej. Oto jeden tylko przykład – warzywa o wysokiej zawartości siarki. Obecnie są bardzo cenione i zalecane przy wielu schorzeniach, a także na dietach profilaktycznych. Podkreśla się ich korzystne działanie przeciwbakteryjne, wzmacniające stawy, skórę, włosy, paznokcie. Wzmiankuje się czasami o obciążeniu wątroby, ale innych negatywów nie podaje się współczesnym czytelnikom (w tym także internautom), a tymczasem w pierwszych zielnikach, które pisano w języku polskim, są liczne przestrogi przed nadużywaniem tych warzyw. Chociaż zalecano je chorym na niemotę (problemy z głosem), głuchotę, reumatyzm, to ostrzegano, że np. cebula „pamięć wątli”, „rozum tępy czyni”, „nawet zapach wzrok mdli i ciemnym czyni”⁷, czosnek obok zalet („kto go zjadł jest cały dzień zabezpieczony od ukąszeń jadowitych bestii”, czyli komarów, kleszczy itp. lub „zawieszony na drzewie zabezpiecza owoce od ptactwa”⁸) „sprowadza apopleksję” (udar mózgu),

³ Tworzone w oparciu o systemy szamańskie, medycynę hinduską (Siddha, Ayurveda), medycynę tybetańską (Unani), medycynę chińską i wiele innych.

⁴ Np. amerykańskich (John Bradshaw, Barbara Brennan, Joseph Murphy, Louise Hay), niemieckich (św. Hildegarda z Bingen, Maria Treben), rosyjskich (Giennadij Małachow, Ludmiła Puczko, Nadieżda Siemionowa, Michał Tombak).

⁵ Medycyna dawna i współczesna – nauki medyczne i biologiczne, fitoterapia, fitochemia..., <http://rozanski.li>, [dostęp: 23 września 2021].

⁶ Zielniki z XVI i początku XVII wieku opracowywali lekarze i astrologi z uniwersyteckim wykształceniem.

⁷ S. Syrennius, *Zielnik Herbarzem z języka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywiec y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiarzow, Konfektow*, Kraków 1613, s. 1224.

⁸ Tamże, s. 1229.

„sprowadza zapalenie mózgu i szaleństwo”⁹, kapusta „wzrok mdły i ciemny czyni, przeto uczeni mają się strzec jej używania”¹⁰, ale „przed innymi potrawami użyta chroni od pijaństwa, a po nich użyta rozpedza upicie”¹¹. Więcej tego rodzaju skrótowych wypisów można znaleźć w XIX-wiecznym słownikowym opracowaniu Józefa Rostafińskiego¹², który informacje o wybranych roślinach uporządkował w układzie alfabetycznym oraz osobno według sposobów używania i skutków oddziaływania, biorąc pod uwagę zarówno skład chemiczny, jak i właściwości bioenergetyczne (dawniej określane jako magiczne) ziół i innych składników roślinnych, stosowanych we wcześniejszych stuleciach (14 opracowań, z których korzystał, wydano w latach 1542-1778). Także w poradnikach, kierowanych do uprzywilejowanych warstw społecznych, tj. szlachty, mieszczaństwa i duchowieństwa, ogólnie przestrzegano przed jedzeniem większej ilości warzyw i owoców, a szczególnie odradzano je w postaci surowej, bo to „rodzi grube humory”, czyli jest ciężkostrawne¹³. Czy były to istotnie przesady? Ani dawniej, ani współcześnie w żadnym kręgu kulturowym nie poznano lekarstwa, pozwalającego osiągnąć fizyczną nieśmiertelność, ale warto chyba dopełnić modną obecnie wiedzę z zakresu metod zdrowego funkcjonowania, o tę która służyła naszym przodkom. Chciałoby się, aby człowiek, żyjący w medialnym świecie XXI wieku, był nie tylko piękny i fizycznie silny, ale też zachował (mimo wszystko!) zdolność do samodzielnej refleksji, dobrą pamięć i przy wyraźnie określonej indywidualności posiadał umiejętność rozumienia siebie i rozmówców, a nie był tylko wzorcowo zrelaksowaną i atrakcyjnie wyglądającą „żywą końcówką” cyberprzestrzennych, coraz bardziej zminiaturyzowanych i wszechobecnych, ale przecież martwych (lepiej pasowałyby tu trochę już przestarzałe słowo: bezdusznych) urządzeń.

Ziołolecznictwo i staropolskie zielniki (w wyborze)

Ziołolecznictwo (fitoterapia, fitofarmakologia) jest to dział nauk medycznych, zajmujący się wytwarzaniem leków ziołowych z naturalnych bądź prze-

⁹ Tamże, s. 1230.

¹⁰ Tamże, s. 1115.

¹¹ Tamże, s. 1111-1114.

¹² J. Rostafiński, *Zielnik czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach*, Kraków 1893, <https://polona.pl/item/zielnik-czarodziejski-to-jest-zbior-przesadow-o-roslinach,MzA5NzEzMTg/6/#info:metadata>, [dostęp: 23 września 2021].

¹³ Zob. m.in.: J. K. Haur, *Skład albo skarbiec znakomitych sekretów oekonomii ziemiańskiej*, Kraków 1689, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=82971>, [dostęp: 5 listopada 2021]; H. Olszowski, *Szkola Salernitańska, To jest Nauka Doktorow Salernitańskich, o sposobie zachowania zdrowia dobrego : z dawna Krolowi Angielskiemu przypisana*, Kraków 1640, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/45260?id=45260>, [dostęp: 5 listopada 2021]; T. Zawacki, *Memoriale oeconomicum*, Kraków 1891, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/849/edition/1219/content>, [dostęp: 5 listopada 2021]. Te renesansowe i barokowe poradniki zostały omówione w: J. Nowak, *Digitisation and public accessibility of old Polish guides on self-treatment and quality-of-life improvement*, „Medical Studies” 2017, no. 2, s. 161-167, <https://www.termedia.pl/Digitisation-and-public-accessibility-of-old-Polish-guides-on-self-treatment-and-quality-of-life-improvement,67,30230,0,1.html>, [dostęp: 13 października 2021].

tworzonych surowców uzyskiwanych z uznanych za lecznicze roślin, oraz ich stosowaniem w profilaktyce i terapii chorób. Pojęcie to jest również używane dla określenia gałęzi medycyny alternatywnej, stosującej w leczeniu preparaty roślinne. Zwolennicy ziołolecznictwa związanego właśnie z medycyną alternatywną twierdzą, że medycyna konwencjonalna jest bardziej efektywna w sytuacjach zagrożenia, gdy czas odgrywa bardzo ważną rolę. Natomiast odpowiednie i konsekwentne leczenie ziołami może pomóc pacjentowi zatrzymać rozwój przewlekłej choroby, wesprzeć system immunologiczny. Z kolei wiedza o właściwościach trujących roślin zapobiega powikłaniom, mogącym wystąpić przy większym dawkowaniu lub złej kompozycji mieszanek (tzw. efekt synergii). Ich zdaniem, celem terapii ziołami jest przede wszystkim profilaktyka¹⁴. Staropolską literaturę zielarską spisał m.in. Feliks Bentkowski w dwutomowej pracy *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, za którą uzyskał doktorat filozofii. W tomie drugim¹⁵ rozdział piąty (zatytułowany *Umiejętności przyrodzenia czyli różne części historii naturalnej z zastosowaniem do użytku towarzyskiego*, a w nim § 2. *Botanika, Zoologia, Mineralogia*) wykazuje w układzie chronologicznym (wraz z krótką charakterystyką) dziedzinowe książki autorów polskich pisane w języku łacińskim i narodowym. Spośród nich wynotowano te polskojęzyczne zielniki z XVI i XVII wieku, które obecnie w wersji elektronicznej dostępne są dla wszystkich zainteresowanych zagadnieniem. Ważna wydaje się wzmianka, że choć znane są ich XIX- i XX-wieczne opracowania¹⁶ i wypisy (m.in. Józefa Rostafińskiego¹⁷, *Pory roku. Kalendarz fenologiczny*, do

¹⁴ J. Mitura, O. Bachanek, J. Pawlikowski, *Odmienność metodologiczna badań nad medyczyną produktami roślinnymi – z perspektywy zaleceń WHO*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2015, nr 4, s. 379, <https://www.researchgate.net/profile/Jakub-Pawlikowski/publication/306312153>, [dostęp: 5 listopada 2021]; M. Śliwiński, J. Proćków, *Rośliny lecznicze w służbie człowieka*, „Zielona Planeta” 2010, nr 3, s. 10, http://www.ekoklub.ghost.pl/PKE_OD/images/zp90.pdf#page=10, [dostęp: 5 listopada 2021]. Zob. też: *Ziołolecznictwo*, w: *Wikipedia*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Ziołolecznictwo>, [dostęp: 23 września 2021]. Informacje z Wikipedii zamieszczono w artykule, by pokazać, że dane hasło zostało włączone do zasobów powszechnej wiedzy internetowej, a to w kontekście omawianego zagadnienia też jest informacją.

¹⁵ F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 2, Warszawa, Wilno 1814, <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=7459&from=FBC>, [dostęp: 5 listopada 2021].

¹⁶ Aktualny stan badań zob.: A. Suchecka, *Badania interdyscyplinarne nad polskimi zielnikami drukowanymi*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2020, no 2, s. 199-224, http://wrh.edu.pl/wp-content/uploads/2020/12/199_WRH_XVII_2020_02_wrh_2020_no2_Suchecka.pdf, [dostęp: 25 października 2021]; K. Wojan, *Z dorobku polskiej leksykografii dziedzinowej: botanika*, „Studia Rossica Gedanensia” 2017, nr 4, s. 485-566, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/SRG/article/view/69>, [dostęp: 5 listopada 2021]; A. Zemanek, *Botanika Renesansu w świetle współczesnej nauki*, „Wiadomości Botaniczne” 1997, nr 1, s. 7-19, https://pbsociety.org.pl/default/wp-content/uploads/2018/02/wb.1997.001_ev_s.pdf, [dostęp: 5 listopada 2021].

¹⁷ J. Rostafiński, *Porównanie tak zwanych zielników Falimirza, Spiczynskiego i Siennika*, Kraków 1888, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=228184&from=FBC>, [dostęp: 23 września 2021]; tenże, *Nasza literatura botaniczna XVI w. oraz jej autorowie lub tłumacze. Studium krytyczne*, Kraków 1888, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=228791&from=FBC>, [dostęp: 23 września 2021].

którego opisy roślin zaczerpnięto z dzieła Szymona Syreńskiego¹⁸, Jana Szostaka¹⁹), to pełne wznowienia przeważnie ukazały się w epoce, w której powstały. Wyjątkiem są dwie niedawne edycje największego staropolskiego dzieła botanicznego, przygotowane z pobudek komercyjnych (wydanie fotooffsetowe²⁰) oraz naukowo-hobbistycznych²¹. Na kilkadziesiąt przedstawionych przez Bentkowskiego dzieł, opisujących zioła i ich przydatność dla człowieka, w zbiorze indeksowanym przez wyszukiwarkę Federacji Bibliotek Cyfrowych znaleziono kilka tytułów pięciu autorów, tj. Stefana Falimirza, Hieronima Spiczyńskiego z Wielunia (który używał też imienia: Jarosz), Marcina Siennika, Marcina z Urzędowa, Szymona Syreńskiego.

W 1534 roku Florian Ungler wydrukował dzieło zawierające informacje o przyrodzie ożywionej (rośliny – z opisem ich właściwości, zwierzęta – z przepisami kulinarnymi) i nieożywionej (kamienie szlachetne) oraz o fizjologii ludzkiej i sposobach dbania o zdrowie (diagnozowanie chorób, puszczanie krwi, stawianie baniek, asystowanie przy porodach). Autorem był **Stefan Falimirz** (w starszej pisowni: Falimierz), o którym wiadomo, że z pochodzenia był Rusinem, żył w pierwszej połowie XVI wieku i, według współczesnych opracowań, służył na dworze wojewody podolskiego Jana Tęczyńskiego w Kraśniku²². Zachowały się jeszcze przekazy o tym, że pracy nad dziełem *O ziołach i o mocy gich [O ziołach i mocy ich]*²³ podjął się na skutek zachęty drukarza oraz rajcy krakowskiego Hieronima Spiczyńskiego. Dla współczesnego użytkownika dzieło ma zdecydowanie niewielką już wartość poznawczą, ponieważ dużo w nim błędów recepturowych i nazewniczych. Trudno jednak przecenić jego znaczenie historyczne. Na ostatniej karcie księgi zamieszczona została deklaracja drukarza, z której (ze względu na obszerność) zacytowano tylko fragmenty:

Nie iest rzecz wszem wam pospolicie tajemna wysocze zaczni mężowie, a tey to sławney korony obywatel, iż ten ięzyk wasz tak sławny tak dawny, tak święty w niedbałość ludzką przyszedł a snadź przez obcy naród mało w nie-

¹⁸ Pory roku. Kalendarz fenologiczny. Opisy roślin według Szymona Syreniusza, oprac. A. Bednarczyk, Warszawa 1975.

¹⁹ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006.

²⁰ S. Syrennius, *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywie y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiwarzow, Konfektow*, Warszawa 2013. Niestety, reprint cechuje się bardzo niestarannym drukiem, wykonanym na podstawie skanów. Książka oferowana jest na rynku księgarskim (antykwarycznym) w dwóch wersjach oprawy: skóra naturalna i tzw. ekologiczna.

²¹ S. Syreński, *Zielnik Syreniusza. Druk czcionką współczesną*, t. 1-5, Krosno 2017-2018.

²² *Stefan Falimirz*, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Falimirz, [dostęp: 23 września 2021].

²³ Ze względu na specyfikę opracowania pozostawiono tytuły staropolskich zielników w niezmienionej postaci (jest to wersja po transliteracji, którą stosuje się w katalogach bibliotecznych), ale dla uprzyświecenia źródeł i ułatwienia czytania artykułu osobom przyzwyczajonym do transkrypcji podano w tekście, w nawiasach kwadratowych, także wersję tytułów znaną ze współczesnych opracowań naukowych (według zapisu zastosowanego przez A. Suchecką).

upadek. [...] Jusz teraz to pismo na wsze strony rozszerziło się i rozszerzać się będzie. Jedno wy mili Polaczy rozmiłuycie się ięzyka swego. Ten niech przodkuje ten niech dziedziczy. Bociem muszę prawdę powiedzieć przez obczy ięzyk w obcze ręce państwa zachodziły²⁴.

Jest to też pierwsza ilustrowana książka polska, a zawiera ponad 500 drzeworytów²⁵. Ten botaniczno-medyczny poradnik stał się w ostatnich latach przedmiotem wzmianek i krótkich artykułów w Internecie (np. w serwisie Muzeum Pałacu w Wilanowie opublikowano Marty Sikorskiej *O naturze rybiej, czyli kulinarne porady Stefana Falimirza*²⁶), zaś ze starodruku²⁷ w wersji cyfrowej można skorzystać w kilku kolekcjach: Cyfrowej Bibliotece Narodowej „Polona” [dalej: CBN Polona], gdzie zostały zeskanowane i udostępnione dwa różne egzemplarze, Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej [dalej: Dolnośląskiej BC], Jagiellońskiej BC, Wielkopolskiej BC (dwa inne egzemplarze).

Hieronim Spiczyński żył w pierwszej połowie XVI wieku²⁸ i znany jest też jako Hieronim z Wielunia²⁹, Jarosz Spiczyński „szlachetnie urodzony kupiec”³⁰. Działalnością publiczną związał się z Krakowem (patrycjusz, rajca miejski, burmistrz) i dworem królewskim (uznaje się, że dbał o zdrowie Zygmunta Augusta). Jako „człowiek renesansu” posiadał wiedzę przyrodniczą, medyczną i astronomiczną (lub raczej popularną wówczas astrologiczną, co potwierdzają jego słowa zacytowane przez Marcina Siennika i powtórzone przez Bentkowskiego: „Za to mam iż żadny mądry lekarz nie będzie się o to gniewał, gdyż my choć nie lekarze ale w nauce gwiazdecznej nieco rozumiejący, w lekarskie nauki nieco się wmiatamy”³¹), a także aktywnie realizował ideę unarodowienia literatury, pozostawiając tłumaczenia na język polski *Pisma Świętego* (pierwszy znany przekład z łaciny wydany drukiem), dzieł Erazma z Rotterdamu oraz opracowania z zakresu botaniki. Bentkowski napisał, że Spiczyński „wydał w języku polskim: «o Roślinach zwierzętach i rodzeniu człowieka», dzieło dość wielkie drukowane w Krakowie u Łazarza 1554 in fol[io]”³², podkreślając jednocześnie jego unikatowość już na

²⁴ Cyt. za: F. Bentkowski, s. 392-393.

²⁵ Więcej na ten temat zob.: K. Krzak-Weiss, *Natura w drewnie wyrzezana. O drzeworytach z polskich zielników drukowanych w XVI stuleciu*, w: *Obraz natury w kulturze intelektualnej, literackiej i artystycznej doby staropolskiej*, red. E. Buszewicz i in., Warszawa 2020, s. 198-220.

²⁶ M. Sikorska, *O naturze rybiej, czyli kulinarne porady Stefana Falimirza*, „Silva Rerum” 2012, http://www.wilanow-palac.pl/o_naturze_rybiej_czyli_kulinarne_porady_stefana_falimirza.html, [dostęp: 23 września 2021].

²⁷ S. Falimirz, *O ziolach i o mocy gich*, Kraków 1534.

²⁸ Data urodzenia nie jest znana, prawdopodobnie urodził się przed 1500 rokiem, zachował się bowiem wpis z 1517 roku, przyjmujący go w poczet studentów Akademii Krakowskiej (której jednak nie ukończył), zmarł zaś w 1550 roku.

²⁹ *Hieronim Spiczyński*, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Hieronim_Spiczyński, [dostęp: 23 września 2021].

³⁰ [B. Kasprzyk], *Hieronim Spiczyński*, w: *Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228-2010)*, red. B. Kasprzyk, Kraków 2010, s. 450, https://www.poczetkrakowski.pl/tomy/show_article,hieronim-spiczynski-476.html, [dostęp: 5 listopada 2021].

³¹ F. Bentkowski, s. 395.

³² Tamże, s. 393.

początku XIX wieku. Stanisław Kościński wymienił natomiast trzy wydania zielnika w różnych drukarniach³³, pt. *O ziołach tutecznych y zamorskich y o mocy ich* (1542, 1554 – wydanie wzmiankowane przez Bentkowskiego, 1556). Tak duże zainteresowanie drukarzy dziełem (1. wydanie – drukarnia Unglera, 2. wydanie – drukarnia Łazarzowa, 3. wydanie – drukarnia spadkobierców Marka Scharfenbergera) w czasach, kiedy druk był kosztowny i dbano o rentowność, świadczy o popycie na tego rodzaju opracowania. W wersji cyfrowej udostępniono obecnie wydanie z 1542 roku³⁴, liczące 242 karty (jednostronna numeracja), drzeworytowo ilustrowane, drukowane dwuszpaltowo. *O ziołach tutecznych y zamorskich y o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie, wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użteczne* [*O ziołach tutecznych i zamorskich*] wykazuje w swoich kolekcjach aż pięć księżnic elektronicznych i są to CBN Polona (2 różne egzemplarze), Jagiellońska BC, Wielkopolska BC (kopia mikrofilmu), Dolnośląska BC i Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych [dalej: RCIN]. Wydanie z 1556 roku udostępniły CBN Polona i BC Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kilka lat później zielnik Hieronima Spiczyńskiego wydał Mikołaj Szarfenberger w znacznie poszerzonym opracowaniu. Autorem kompilacji był **Marcin Siennik** (?-1588), którego Kościński przedstawił jako słynnego lekarza i botanika za panowania Zygmunta Augusta³⁵. W istocie nie studiował on medycyny (nie posiadał stopnia naukowego), ani nie ukończył kursów aptekarskich³⁶. Był mieszczaninem i urzędnikiem (pracował m.in. w kopalniach olkuskich), a zarazem człowiekiem wykształconym (uczęszczał do szkół w Krakowie) i pasjonatem. Znał język niemiecki, polski, hebrajski i łacinę. Szczególnie zasłużył się polszczyźnie, jako „twórca” (zapis fonetyczny) ponad 800 polskich nazw roślin oraz wydawca dzieł przyrodniczych o charakterze poradnikowym. W 1564 roku w drukarni Łazarza Andrysowicza opublikował *Lekarstwa doświadczone, które zebrał uczony lekarz pana Jana Pileckiego, któremu są przydane lekarstwa końskie z cwiczeniem tego lekarza. Przydaliśmy y figury zioł rozmaitych ku lekarstwu z ziołkami dostatecznemi sprawione, teraz znowu na światło wydane*³⁷ [*Lekarstwa doświadczone*]. W podtytule zamieścił informację o dodatku nt. lekarstw końskich „z ćwiczeniem tego lekarza” (weterynaria), a całość określona została jako „nauka rządzenia ciał człowieczych tudzież sprawa w żywności ich, a jako te człowiek szkodliwym żądzą cielesnym sprzeciwić a bronić ma dla zdro-

³³ S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888, s. 473, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12165/edition/11855/content>, [dostęp: 5 listopada 2021].

³⁴ H. Spiczyński, *O ziołach tutecznych y zamorskich y o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie, wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użteczne*, Kraków 1542.

³⁵ S. Kościński, s. 455.

³⁶ Marcin Siennik, w: *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Siennik, [dostęp: 23 września 2021].

³⁷ M. Siennik, *Lekarstwa doświadczone, które zebrał uczony lekarz P. Jana Pileckiego*, Kraków 1564.

wia³⁸. Cyfrowa wersja oryginału dostępna jest w CBN Polona, Dolnośląskiej BC i Wielkopolskiej BC. Ponadto CBN Polona dodała zeskanowany mikrofilm.

W latach 1565-1566 Siennik opublikował dwa poradniki „dla ludu” na temat modlitwy, a cztery lata później, w 1568 roku – poradnik dla kobiet (według Kośmińskiego – *Nauka iako brzemiennie panie sprawiac się maią, nosząc plód; iako się też ku rodzeniu y przy rodzeniu rząduć. Też nauka pomocnicza ktemu iako po tym dziatki chować y choroby ich leczyć*) i zielnik, którego tytuł rozpoczyna się od: *Herbarz to iest, Zioł tutecznych, postronnych, y Zamorskich opisanie*³⁹ [*Herbarz, to jest ziół... opisanie*]. Bentkowski, pisząc o tym dziele, podkreślił, że (oprócz przepisania z księgi Spiczyńskiego) wzorowano je na zielniku, którego autorem był Włoch, Pietro Andrea Mattioli, „tłumaczenie zaś ksiąg Pedemontana jest zupełną własnością Siennika”⁴⁰. *Herbarz* zawiera „rozmaite części historii naturalnej, osobliwie ze względem na użycie lekarskie dla ludzi którzy bez lekarza chcą sobie w przypadku radzić. Prócz wykładu roślin, ich użytku i mocy, jest także o bydłętach domowych, o rybach, ptakach, o kruszcach i kamieniach. Dalej o znakach choroby – o czyszczeniu krwi. W księdze ósmej jest nauka jak się ustrzec powietrza morowego i jakimi lekarstwami nabytego pozbyć”⁴¹. Dzieło encyklopedyczno-poradnikowe Siennika zostało udostępnione w kolekcjach cyfrowych: CBN Polona, Jagiellońskiej BC, Małopolskiej BC, Wielkopolskiej BC, Dolnośląskiej BC (dwa różne egzemplarze). Są też w Internecie dostępne fragmenty w łatwiejszej do czytania wersji, a autor bloga „Zielnik zielników” zaplanował w następnej kolejności udostępnić pracę Marcina z Urzędowa⁴².

Marcin z Urzędowa (ok. 1500-1573) pisał swoje botaniczno-medyczne dzieło jako jeden z pierwszych, bo już w latach 1543-1553 i chociaż Bentkowski⁴³ wzmiankuje, że było ono opublikowane w 1562 roku, to obecnie znane jest jedynie wydanie pośmiertne z 1595 roku, które do drukarni Łazarzowej skierował Jan Firlawicz, krakowski księgarz. Dzieło powstało w oparciu o obszerny zestaw prac przyrodniczych (wymieniono 54 autorów) i ma charakter polemiczny. Autor szczególnie często odnosi się do zielnika Falimirza, nie szczędząc mu uwag krytycznych, zarzucając błędy, niewiedzę, a wręcz ignorancję. Chwali natomiast działalność i dorobek Macieja Miechowity, lekarza i astrologa, który jednak pisał jeszcze po łacinie⁴⁴. Interesujące są spostrzeżenia Marcina z Urzędowa

³⁸ Zob. więcej na ten temat: H. Kowalska, *Marcin Siennik (Heireicher, Heureirer, Pelczman)*. XVI w. – ok. 1590, w: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marcin-siennik-heireicher-heureicher-pelczman>, [dostęp: 25 października 2021].

³⁹ M. Siennik, *Herbarz to iest, Zioł tutecznych, postronnych, y Zamorskich opisanie: co za moc maią, a iako ich uzywać, tak ku przestrzeniu zdrowia ludzkiego, iako ku vzdrowienia rozmaitych chorob*, Kraków 1568.

⁴⁰ F. Bentkowski, s. 394.

⁴¹ Tamże, s. 395.

⁴² J. Brodacki, *Zielnik zielników. Marcin Siennik i inni zielarze*, <http://herbarz.alchymista.pl/strona-glowna>, [dostęp: 23 września 2021].

⁴³ F. Bentkowski, s. 396.

⁴⁴ K. W. Wójcicki, *Stara Księga*, [cz.] 1, *Dawny medyk. Obraz bibliograficzny*, w: tenże, *Stare gawędy i obrazy*, t. 3, Warszawa 1840, s. 91, <https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/publication/177626/>

dowa na temat obyczajowości (m.in. jedzenie, picie), umiejętności (właściwie częściej braku) samoleczenia, znajomości właściwości leczniczych otaczającej przyrody (rośliny, zwierzęta, minerały), zarówno wśród społeczeństwa polskiego, jak i XVI-wiecznych lekarzy. Za najlepsze polskie renesansowe dzieło botaniczne ten właśnie zielnik uznał Bolesław Hryniewiecki⁴⁵, profesor systematyki i geografii roślin na Uniwersytecie Warszawskim, dyrektor ogrodu botanicznego, członek Polskiej Akademii Umiejętności w okresie międzywojennym. Wiele krytycznych uwag sformułował natomiast Rostafiński⁴⁶, który zarzucał opracowaniu nieaktualność w momencie wydania. Istotnie, nauki przyrodnicze w XVI wieku rozwijały się tak prężnie, że czas między powstaniem a ukazaniem się drukiem zielnika (ponad 40 lat) spowodował nieuwzględnienie nowych prac, także tych opisujących roślinność Europy Środkowej. Z informacji źródłowych, które się zachowały o Marcynie z Urzędowa, wiadomo, że będąc uczniem, podróżował do Włoch. W Padwie i Wenecji, oprócz lektury ksiąg starożytnych i współczesnych, poznawał zioła z natury, o czym wspominał później w zielniku, np. ciekawa jest wzmianka na stronie 110 o właściwościach energetycznych oślich ogórków, które znajdując się koło źródła ognia – powodowały jego gaśnięcie⁴⁷. Marcin z Urzędowa był księdzem (pod koniec życia kanonikiem sandomierskim), przede wszystkim jednak znanym wówczas lekarzem i botanikiem⁴⁸, profesorem Akademii Krakowskiej oraz lekarzem nadwornym Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego⁴⁹. Dzieło, które po sobie pozostawił, składa się z dwóch ksiąg i obejmuje prawie 500 stron⁵⁰. W 470 rozdziałach obydwu ksiąg autor omówił ponad 600 roślin (w tym zielne i drzewiaste), które zostały ułożone w porządku alfabetycznym. *Herbarz Polski To jest O Przyrodzeniu Zioł y Drzew Rozmaitych, Y Innych Rzeczy Do Lekarzy Należących Księgi Dwoje* [*Herbarz polski*] Marcina z Urzędowa⁵¹ można obecnie przeczytać w wersji elektronicznej – udostępniono go w zbiorze BC Katolickiego Uniwersytetu

---

edition/183521/content, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁴⁵ L. Frey, *Herbarz polski Marcina z Urzędowa*, „Silva Rerum” 2008, http://www.wilanow-palac.pl/herbarz_polski_marcina_z_urzedowa.html, [dostęp: 23 września 2021].

⁴⁶ J. Rostafiński, *Porównanie tak zwanych zielników...*

⁴⁷ Jest to roślina podobna do dyni, przedstawiona także w *Biblii* jako silnie trująca, a po dodaniu mąki potrawa z niej stawała się jadalna.

⁴⁸ L. Hajdukiewicz, *Marcin z Urzędowa. XV/XVI - 1573-06-22*, w: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marcin-z-urzedowa>, [dostęp: 25 października 2021]. Zob. też *Marcin z Urzędowa*, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_z_Urzedowa, [dostęp: 23 września 2021].

⁴⁹ S. Kościński, s. 528.

⁵⁰ Obszerniejsza jest księga *O Przyrodzeniu Zioł Rozmaitych Księgi Pierwsze*, księga druga zaś nosi długi tytuł: *O Własnościach Przyrodzonych Drzew, Y Niektorych Zioł Zamorskich. Przytym o Kliiach z Drzew rozmaitych wychodzących: tak że o Kruszcach, y inszych rzeczach, ku Lekarstwom należącym, Księgi Wtore*. Zob. też S. Dłużewski, *Dzieło Marcina z Urzędowa*, „Panacea” 2004, nr 1, <http://www.panacea.pl/articles.php?id=125>, [dostęp: 23 września 2021].

⁵¹ Marcin z Urzędowa, *Herbarz Polski To jest O Przyrodzeniu Zioł y Drzew Rozmaitych, Y Innych Rzeczy Do Lekarzy Należących Księgi Dwoje*, Kraków 1595.

Lubelskiego, CBN Polona (sześć innych kopii), Dolnośląskiej BC (dwie inne kopie), Jagiellońskiej BC, Kujawsko-Pomorskiej BC, Wielkopolskiej BC.

Następne opracowanie Bentkowski rekomendował znaczącym zdaniem: „Dzieło Syreniusza jako najpóźniejszy wielki nasz zielnik, przed wszystkimi poprzedzającymi ma pierwszeństwo”⁵², a współczesny nam pasjonat wtóruje mu, pisząc w Internecie:

Zielnik od zawsze stanowi wspaniałą pozycję, obiekt pożądania nie tylko miłośników starych ksiąg i językoznawców, interesujących się staropolszczyzną. Jest źródłem wiedzy nie tylko dla botaników, biologów, lekarzy i farmaceutów, a także licznych obecnie zwolenników natury. Dzięki tej epokowej pracy, wiemy, iż rzeczywista znajomość ziół w średniowieczu często przewyższała współczesną. To świetne świadectwo naszej ówczesnej cywilizacji, wiedzy i kultury. Dowód, że jej poziom nie odbiegał od przeciętnego europejskiego, a czasem wyraźnie go wyprzedzał⁵³.

Szymon Syreński (1540-1611) pochodził z rodziny mieszczańskiej, a nauki pobierał zarówno w szkołach, w pracy, jak i podczas popularnych wówczas podróży. Używał zlatynizowanych form nazwiska (Syrennius, Syrrenius, Sacranus, czyli pochodzący z Oświęcimia), zaś w literaturze polskiej stosunkowo często nazywany jest Syreniuszem. Uczęszczał na wykłady w Akademii Krakowskiej oraz na uniwersytetach w Ingolstadt i Padwie. W młodości był guwernerem młodzieńców z bogatych rodzin szlacheckich i zwiedził z nimi Węgry, Niemcy, Szwajcarię, Niderlandy, Włochy. Posiadał tytuł magistra sztuk wyzwolonych, doktora filozofii i doktora medycyny z nostryfikacją padewskich uprawnień w Krakowie. W 1588 roku objął stanowisko lekarza dla ubogich w stołecznym grodzie, które sprawował (bezpłatnie) do śmierci, później od 1590 roku był też profesorem Wydziału Lekarskiego Akademii Krakowskiej i nowoutworzonej Katedry Botaniki. W trakcie podróży po Polsce (południowe prowincje) obserwował przyrodę i gromadził eksponaty botaniczne, dzięki czemu w zielniku zamieścił jedne z pierwszych historycznych danych, dotyczących flory Europy Środkowej. Całostronicowy tytuł dzieła ma charakter już barokowy i rozpoczyna się od: *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywic y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiarzow, Konfektow*⁵⁴ [*Zielnik herbarzem z języka łacińskiego zowią*]. Praca, licząca 1584 strony (w tym 1543 liczbowane), powstawała prawdopodobnie ponad 30 lat, a wydanie nacechowane zostało godną podkreślenia dramaturgią⁵⁵, w którą wpisały się: zlecenie druku na własny koszt,

⁵² F. Bentkowski, s. 397.

⁵³ K. Kawęczyński, *Zielnik Szymona Syreńskiego – 1611 r.*, „Moje Wirtualne Muzeum” 2010, <http://myvimu.com/exhibit/34047-zielnik-szymona-syreńskiego-1611-r>, [dostęp: 23 września 2021].

⁵⁴ S. Syrennius, *Zielnik Herbarzem...*, Kraków 1613.

⁵⁵ K. Rostański, *Szymon Syreniusz i jego dzieło*, „Wiadomości Botaniczne” 1997, nr 2, s. 9-10, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/18656/3/Rostanski_Szymon_Syreniusz_i_jego_

utrata z tego powodu skromnego majątku oraz śmierć autora, nieuczciwość drukarza i procesy przed sądem rektorskim w Krakowie – zachowała się dokumentacja, testament z poleceniem dzieła Gabrielowi Joannicemu, dawnemu uczniowi i przyjacielowi, który był nadwornym lekarzem Anny Wazówny i wreszcie finałowy mecenat (dziś powiedziano by sponsoring) królewskiej siostry, który umożliwił ukazanie się dzieła (z wierszem Jana Achacego Kmity zamiast wstępu⁵⁶) w 1613 roku w innej drukarni krakowskiej – Bazylego Skalskiego, śmierć Joannicego w miesiąc po wydaniu *Zielnika*, darowanie przez królową Annę swych praw Zakonowi Jezuitów. W literaturze można znaleźć domniemania badaczy, że to właśnie zainteresowania botaniczne Anny ograniczyły znacznie obszerniejsze i wszechstronniejsze dzieło Syreńskiego do wydania części zielarskiej, a te zawierające informacje mineralogiczne i astrologiczne, niestety, zaginęły. Jaka była prawda? Chyba już nie odgadniemy. *Zielnik* zawiera opisy 765 roślin, głównie leczniczych, sposoby ich użytkowania w gospodarstwie domowym, rzemiośle i weterynarii. Poradnikowy charakter podkreślono w dalszej części tytułu, gdzie dedykowano pracę *lekarzom, aptekarzom, cyrulikom, barbirzom, roztrucharzom, końskim lekarzom, mastalerzom, ogrodnikom, kuchmistrzom, kucharzom, synkarzom, gospodarzom, mamkom, paniom i pannom y tym wszystkim którzy się kochają y obieyrzą w lekarstwach*. Opublikowane księgi *Zielnika* podzielone są na 719 rozdziałów, a każdy z nich rozpoczyna się drzeworytem rośliny oraz obejmuje opis od jednego do kilkunastu gatunków i odmian. Informacje o roślinach podane są według stałego szablonu, który zawiera następujące elementy: nazwę rośliny (w języku łacińskim, polskim i niemieckim); opis morfologiczny, dane na temat siedliska, czasu zbioru, rozmieszczenia itd. (w części *Miejsce* lub *Miejsce, Wybór i Czas zbierania*); ogólną charakterystykę własności leczniczych (*Przyrodzenie*); wiadomości na temat użytkowania, głównie w lecznictwie (*Moc i skutki*); dyskusję i krytykę innych autorów, sposoby użytkowania gatunków itd. (*Rozsądek*). W *Zielniku* można znaleźć nie tylko wskazówki do wyboru leków roślinnych, ale i przepisy potraw, sposoby zwalczania szkodników, leczenia zwierząt domowych i gospodarczych. Odnotowano też dawne ludowe zwyczaje i obrzędy związane z roślinami. Posiadanie *Zielnika* wiązało się ze statusem społecznym, zawodowym, a czasem snobizmem. To powodowało, że nawet pojedyncze karty lub fragmenty miały wartość rynkową. *Zielnik* był szeroko cytowany aż do początków XIX wieku, kiedy ze względu na rozwój nowożytnej medycyny i farmakologii stracił znaczenie naukowe. Wciąż jednak był ceniony, używany w bogatszych klasztorach i domach magnackich (w szlacheckich, a także w aptekach były raczej odpisy) jako poradnik zielarstwa. Dzieło to jest teraz prawdziwą skarbnicą wiedzy o sposobach wykorzystania zasobów przyrodniczych w dawnej Polsce i coraz częściej stanowi cenne źródło do badań etnolingwistycznych, antropologiczno-kulturowych oraz etnofarmakologicznych,

---

dzieto_.pdf, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁵⁶ D. Chemperek, *Mecenas literacki Anny Wazówny*, „Meluzyna” 2020, nr 2, s. 45-46, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=970766>, [dostęp: 5 listopada 2021].

nad historią uprawy i aklimatyzacji roślin. Analizy te można poszerzać o wiedzę poprzednich pokoleń na temat bioenergetyki⁵⁷. Oszacowano, że wydanie z 1613 roku ukazało się w 900 do 1000 egzemplarzy, a rzekome wydanie 2 (według Kościńskiego „zapewne skrócone”) datowane miało być na rok 1632, jednak gruntownie przeprowadzone badania księgoznawcze wykluczają taką edycję⁵⁸. Prawdopodobnie w Polsce i poza granicami (m.in. Austria, Francja, Litwa, Niemcy, Rosja, Ukraina, Wielka Brytania) zachowało się do XXI wieku co najmniej 119 egzemplarzy drukowanego *Zielnika*⁵⁹. Pomijając zdarzenia losowe i celowe (np. wojny, klęski żywiołowe, kasacje i rabunek księgozbiorów), biblioteki zwykle zabezpieczano i kradzież cennych ksiąg bywała trudniejsza, ale stosunkowo proste było wycięcie (wydarcie) jednej, kilku kart. Jeszcze częściej czytelnicy notowali swoje uwagi i zapiski na marginesach lub obok tekstu. Większa część pozostałych egzemplarzy zawiera takie dodatki, czasem je wycinano, powodując kolejne szkody. Na ponad 80 zachowanych w Polsce egzemplarzy oryginalnego wydania, niewiele jest kompletnych⁶⁰ i dlatego wysoko należy ocenić inicjatywę

⁵⁷ M.in. rzetelnej analizy wymaga załączona rozprawa *O Żydziech rzecz krótka*. Czy na pewno autor miał na myśli tylko nację? A może w istocie pisał o zamkniętych grupach z hierarchiczną strukturą i utajnionymi regułami, więc także o zakonach, masoneriach, sektach? Inną sugestię podsuwa (i ją dokumentuje) autor bloga „Szkoła Nawigatorów – Kurs na Prawdę” (elektroniczna wersja czasopisma drukowanego „Szkoła Nawigatorów”, ISSN 2353-1320). W 2020 roku opublikowano tutaj 4-częściowe opracowanie o Szymonie Syreńskim i jego *Zielniku* z dodaniem transkrypcji rozprawy wraz z komentarzem historyczno-literackim. W prowadzonej dyskusji autor ukrywa się pod kryptonimem Flisak. Zob.: Flisak [G. Maciejewski], „Antysemicki” *Zielnik sprzed epoki „antysemityzmu”*, czyli sprawa Szymona Syreniusza z Oświęcimia, cz. 1, *Szkoła Nawigatorów – Kurs na Prawdę*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimia-czesc-III>, [dostęp: 5 listopada 2021]; cz. 2, *Zielniki w czasach Syreniusza*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/cz-2-antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimiaI>, [dostęp: 5 listopada 2021]; cz. 3, *Drukarnie w Krakowie w czasach Syreniusza i lekarz królowski...*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/czesc-3antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimiaI>, [dostęp: 5 listopada 2021]; cz. 4, *Transkrypcja dodatku „O Żydziech...”*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/cz-4-ostatnia-antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-syreniusza-transkrypcja-dodatku-o-zydziech>, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁵⁸ A. Zemanek, K. Rostański, „Habent sua fata Libelli” czyli uwagi o egzemplarzach *Zielnika* (1613) Syreniusza zachowanych w Polsce, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1996, nr 3-4, s. 159-188, <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=478>, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁵⁹ A. Zemanek, *Szymon Syreński (Syreniusz, Syrennius) (ok. 1540-1611)*. *Przyrodnik, zielnik, lekarz*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/262295/zemanek_szymon_syrenski_syreniusz_syrennius_2000.pdf, [dostęp: 5 listopada 2021]. Zob. też *Szymon Syreński (Syreniusz)*, w: *Wikipedia*, [http://pl.wikipedia.org/wiki/Szymon_Syreński_\(Syreniusz\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Szymon_Syreński_(Syreniusz)), [dostęp: 23 września 2021].

⁶⁰ In, *Mamy renesansowe dzieło Sacranusa!*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” 2010, nr 7, s. 1, <https://docplayer.pl/18160794-Glos-ziemi-oswiecimskiej.html>, [dostęp: 5 listopada 2021]; C. Urbański, *Sprzedam „Zielnik Syreniusza”*, <http://www.kurscudow.pl/OGLOSZENIA/Syreniusz/Opis.html>, [dostęp: 23 września 2021]; K. Wasilewska-Prędkie, *Zielnik Szymona Syreniusza*, <http://etnomuzeum.eu/zbiory/zielnik-szymona-syreniusza>, [dostęp: 23 września 2021]. Zob. też M. Mirek, „Alchemy, medycy, uczeni. Medycyna na przestrzeni wieków”. *Ze zbiorów*

współczesnych wydawców, którzy – jak już wspomniano – podjęli trud i ryzyko ponownej edycji dzieła⁶¹. W wersji cyfrowej *Zielnik* udostępniono w sześciu kolekcjach, tj. w BC Regionalia Ziemi Łódzkiej (pięć części – każda księga osobno), CBN Polona, Elbląskiej BC, Małopolskiej BC, Pomorskiej BC⁶² i RCIN. Jest to też jeden z niewielu polskojęzycznych starodruków, zeskanowanych w całości i udostępnionych w zagranicznej bibliotece cyfrowej, a mianowicie w tworzonej w Wiedniu Österreichische Nationalbibliothek Digital.

Polskie biblioteki cyfrowe – korzystanie z bogactwa zbiorów

Jedną z pierwszych inicjatyw cyfryzacji papierowych książek drukowanych była podjęta w 1971 roku praca nad „Projektem Gutenberg”, zaś spośród bardziej obecnie znanych należy wymienić „Google Books”, gdzie udostępnione zostały książki (również w języku polskim) zgromadzone w bibliotekach amerykańskich (spolonizowana wersja wyszukiwarki to „Google Książki”). Pierwsze krajowe biblioteki cyfrowe (Wielkopolska BC i już nieistniejąca Polska Biblioteka Internetowa) zaczęły funkcjonować w 2002 roku. W ciągu 19 lat liczba udostępnionych online księgozbiorów przekroczyła 150, ale ich zasobność jest zróżnicowana od jednego do ponad trzech milionów dokumentów (w CBN Polona). Integracja rozproszonych zbiorów w spójnym systemie wyszukiwawczym znacznie przyspiesza i ułatwia użytkownikom dotarcie do potrzebnych materiałów. Takie było główne założenie Federacji Bibliotek Cyfrowych, która działalność zainicjowała w 2007 roku. Obecnie podstawową funkcją, dostępną w ramach serwisu jest proste i zaawansowane wyszukiwanie oraz przeglądanie zgromadzonych opisów obiektów cyfrowych, z pełnym dostępem do tekstu. Dodatkowo odbywa się tutaj gromadzenie informacji na temat polskich bibliotek cyfrowych. Na informacje te składają się, prócz nazwy i ogólnego opisu poszczególnych księżnic, podstawowe dane kontaktowe, w przypadku regionalnych lista instytucji współtworzących daną bibliotekę cyfrową (wraz z lokalizacją geograficzną poszczególnych jednostek), a także polecane (unikatowe, najciekawsze, najbardziej wartościowe) obiekty cyfrowe. Na stronie Federacji dostępne są podstawowe statystyki odnośnie liczby zgromadzonych publikacji, dzięki czemu można określić dynamikę cyfryzacji (według stanu na 2 marca 2013 roku udostępniono 1 212 050 dokumentów, zaś 5 listopada 2021 roku było ich już w wolnym dostępie 6 608 337

Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Gdańskiej, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2018, nr 1, s. 108-110, <https://www.cecol.com/search/article-detail?id=715204>, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁶¹ Więcej na ten temat zob.: Ł. Łuczaj, *Dzieło mojego ojca – nowe wydanie Zielnika Syreniusza*, <http://lukaszluczaj.pl/dzielo-mojego-ojca-nowe-wydanie-zielnika-syreniusza>, [dostęp: 5 listopada 2021]; *Syrenski Szymon „Zielnik Syreniusza”*, w: *onebid. 6 Aukcja Antykwariatu Piękne Książki*, <https://onebid.bg/bg/Книги-и-стари-печатни-произведения-Сyреньски-Сzymон-ZIELNIK-SYRENIUSZA/838289>, [dostęp: 5 listopada 2021].

⁶² Więcej informacji o tym udostępnieniu zob. P. Krajewski, *Zeskanowaliśmy, zdigitalizowaliśmy i opublikowaliśmy, czyli cenne zbiory Biblioteki Głównej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego na jedno kliknięcie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2013, nr 1, s. 158, <http://forum.bg.umed.lodz.pl/images/wydawnictwa/forum/ForumNr11.pdf>, [dostęp: 5 listopada 2021].

oraz dodatkowo 1 641 067 publikacji z dostępem ograniczonym). Jest też aktywny licznik pokazujący liczbę użytkowników, korzystających w danej chwili z wyszukiwarki (<https://fbc.pionier.net.pl>), a za jej pośrednictwem z „księgozbiorów” cyfrowych. Warto wiedzieć, że do zaprezentowanych ksiąg można też trafić spoza tego systemu, bezpośrednio ze strony konkretnej biblioteki cyfrowej lub korzystając z Katalogu Rozproszonego Bibliotek Polskich (KaRo – <http://karo.umk.pl/Karo>). Dzięki współpracy międzynarodowej, zbiory polskich bibliotek cyfrowych są indeksowane również przez analogiczne serwisy zagraniczne (w tym Europejską Bibliotekę Cyfrową EUROPEANA – <http://www.europeana.eu/portal>, Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa – <http://www.vifaost.de>) oraz globalną bazę katalogową WorldCat (<http://www.worldcat.org>). W kolekcjach cyfrowych, oprócz historycznych, dostępne są oczywiście współcześnie opracowywane przez specjalistów herbaria⁶³ – stosunkowo łatwo można więc dokonać porównań zakresu i sposobu prezentowanej w nich wiedzy i zobaczyć różnice między pracami renesansowymi a tymi tworzonymi znacznie później.

Na zakończenie należy dodać kilka uwag, które mogą uprzedzić zarzuty wobec podjęcia lub niepełnego przedstawienia tematu. Ogromna dynamika tworzenia e-księgozbiorów sprawia, że lista zeskanowanych zielników, sporządzona w trakcie pisania i zweryfikowana przed oddaniem artykułu do druku, okaże się przypuszczalnie niekompletna już w momencie publikacji. Dla szukających tekstów łatwych i do szybkiego przeczytania, lektura może być zbyt trudna, bo jakość zachowanych dokumentów (a przez to także jakość kopii), kształt pisma (szwabacha, gotyk) i styl wypowiedzi wymagają pracy interpretacyjnej. Czytanie na ekranie większych tekstów też nie zawsze jest wygodne, a nie wszystkie zaprezentowane tutaj biblioteki cyfrowe pozwalają na wydrukowanie fragmentu lub całego dokumentu. Czasami brak tej funkcji oprogramowania zrekompensowany został możliwością eksportu, np. w postaci pliku PDF. Natomiast przyzwyczajonego do aptekarskich miar współczesnego czytelnika, podczas zagłębiania się w treści staropolskich zielników, zbulwersować może brak dokładnych proporcji w zaleceniach, a jeśli nawet takie znajdzie, to wymagają one przeliczeń z dawnych na współczesne jednostki⁶⁴. Z kolei wielorakość i zapewne wielokrotność substancji chemicznych (skażenie) oraz nieznanych wcześniej oddzia-

⁶³ Więcej na ten temat zob. np.: M. Graniszewska, H. Leśniewska, *Kolekcja Zielnika WA Uniwersytetu Warszawskiego – bogactwo o nie tylko historycznym znaczeniu*, „Kosmos” 2021, nr 2, s. 157-166, <https://kosmos.ptpk.org/index.php/Kosmos/article/view/2802/2674>, [dostęp: 25 października 2021]; J. Kotusz, M. Wanat, *Zasoby danych Muzeum Przyrodniczego Uniwersytetu Wrocławskiego w przestroni nauki, natury i kultury*, „Kosmos” 2021, nr 2, s. 351-368, <https://kosmos.ptpk.org/index.php/Kosmos/article/view/2780/2696>, [dostęp: 5 listopada 2021]; D. Tomaszewski, *Digitalizacja zbiorów zielnikowych – krok w dobrą stronę*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego” 2019, vol. 67, s. 119-127, https://www.ptd.pl/ptd/wp-content/download/wydawnictwaPTD/rocznik67/12_R_67_Digitalizacja.pdf, [dostęp: 25 października 2021].

⁶⁴ K. Pękacka-Falkowska, *Dawne miary aptekarskie*, „Silva Rerum” 2013, https://www.wilanow-palac.pl/dawne_miary_aptekarskie.html, [dostęp: 23 września 2021]; *Dawne jednostki miar i wag*, w: *Wikipedia*, http://wiki.meteoritica.pl/index.php5/Dawne_jednostki_miar_i_wag, [dostęp: 23 września 2021].

ływań fizycznych (np. pól elektromagnetycznych wytwarzanych przez linie wysokiego napięcia, ale też przez urządzenia codziennego użytku) w środowisku XXI-wiecznej natury, której elementem jest człowiek, z pewnością zmienia jego skład pierwiastkowy, a więc i wpływ starych środków leczniczych może być mniej spektakularny lub nieco odmienny niż ten odnotowywany przez mędrców i kompilatorów, żyjących w starożytności, średniowieczu oraz twórców przedstawionych powyżej opracowań. Czy więc warto do nich zaglądać? To już historia! Ale przecież „Historia est magistra vitae”.

Bibliografia:

- Bentkowski Feliks, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 2, Warszawa, Wilno 1814, <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=7459&from=FBC>.
- Brodacki Jakub, *Zielnik zielników. Marcin Siennik i inni zielarze*, <http://herbarz.alchymista.pl/strona-glowna>.
- Chemperek Dariusz, *Mecenat literacki Anny Wazówny*, „Meluzyna” 2020, nr 2, s. 39-55, <https://www.ceool.com/search/article-detail?id=970766>.
- Dawne jednostki miar i wag, w: *Wikipedia*, http://wiki.meteoritica.pl/index.php5/Dawne_jednostki_miar_i_wag.
- Dłużewski Stanisław, *Dzieło Marcina z Urzędowa*, „Panacea” 2004, nr 1, <http://www.panacea.pl/articles.php?id=125>.
- Drożdż Michał, *Pytania o tożsamość i podmiotowość człowieka w cyberprzestrzeni*, http://www.i3conference.net/online/2009/prezentacje/Pytania_o_tozsamosc_i_podmiotowosc_czlowieka_w_cyberprzestrzeni.pdf.
- Falimirz Stefan, *O ziołach i o mocy gich*, Kraków 1534.
- Frey Ludwik, *Herbarz polski Marcina z Urzędowa*, „Silva Rerum” 2008, http://www.wilanow-palac.pl/herbarz_polski_marcina_z_urzedowa.html.
- Graniszewska Maja, Leśniewska Hanna, *Kolekcja Zielnika WA Uniwersytetu Warszawskiego – bogactwo o nie tylko historycznym znaczeniu*, „Kosmos” 2021, nr 2, s. 157-166, <https://kosmos.ptpk.org/index.php/Kosmos/article/view/2802/2674>.
- Hajdukiewicz Leszek, *Marcin z Urzędowa. XV/XVI - 1573-06-22*, w: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marcin-z-urzedowa>.
- Haur Jakub Kazimierz, *Skład abo skarbiec znakomitych sekretów oekonomiey ziemiańskiej*, Kraków 1689, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=82971>.
- Hieronim Spiczynski, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Hieronim_Spiczynski.
- In, *Mamy renesansowe dzieło Sacranusa!*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” 2010, nr 7, s. 1, <https://docplayer.pl/18160794-Glos-ziemi-oswiecimskiej.html>.
- [Kasprzyk Bogdan], *Hieronim Spiczynski*, w: *Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228-2010)*, red. Bogdan Kasprzyk, Kraków 2010, s. 450, https://www.poczetkrakowski.pl/tomy/show_article,hieronim-spiczynski-476.html.
- Kawęczyński Krzysztof, *Zielnik Szymona Syreńskiego – 1611 r.*, „Moje Wirtualne Muzeum” 2010, <http://myvimu.com/exhibit/34047-zielnik-szymona-syreńskiego-1611-r>.
- Kośmiński Stanisław, *Słownik lekarzów polskich obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12165/edition/11855/content>.

- Kotusz Jan, Wanat Marek, *Zasoby danych Muzeum Przyrodniczego Uniwersytetu Wrocławskiego w przestrzeni nauki, natury i kultury*, „Kosmos” 2021, nr 2, s. 351-368, <https://kosmos.ptpk.org/index.php/Kosmos/article/view/2780/2696>.
- Kowalska Halina, *Marcin Siennik (Heireicher; Heureirer; Pelczman). XVI w. – ok. 1590*, w: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marcin-siennik-heireicher-heureicher-pelczman>.
- Krajewski Piotr, *Zeskanowaliśmy, zdigitalizowaliśmy i opublikowaliśmy, czyli cenne zbiory Biblioteki Głównej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego na jedno kliknięcie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2013, nr 1, s. 155-167, <http://forum.bg.umed.lodz.pl/images/wydawnictwa/forum/ForumNr11.pdf>.
- Krzak-Weiss Katarzyna, *Natura w drewnie wyrzeźbiona. O drzeworytach z polskich zielników drukowanych w XVI stuleciu*, w: *Obraz natury w kulturze intelektualnej, literackiej i artystycznej doby staropolskiej*, red. Elwira Buszewicz i in., Warszawa 2020, s. 198-220, <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=943816>.
- Łuczaj Łukasz, *Dzielo mojego ojca – nowe wydanie Zielnika Syreniusza*, <http://lukaszluczaj.pl/dzielo-mojego-ojca-nowe-wydanie-zielnika-syreniusza>.
- [Maciejewski Gabriel], *Antysemitki” Zielnik sprzed epoki „antysemityzmu”, czyli sprawa Szymona Syreniusza z Oświęcimia*, cz. 1, *Szkoła Nawigatorów – Kurs na Prawdę*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/antysemitki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimia-czesc-1II>; cz. 2, *Zielniki w czasach Syreniusza*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/cz-2-antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimiaI>; cz. 3, *Drukarnie w Krakowie w czasach Syreniusza i lekarze królewscy...*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/czesc-3antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-szymona-syreniusza-z-oswiecimiaI>; cz. 4, *Transkrypcja dodatku „O Żydzich...”*, <http://flisak.szkoLANawigatorow.pl/cz-4-ostatnia-antysemicki-zielnik-sprzed-epoki-antysemityzmu-czyli-sprawa-syreniusza-transkrypcja-dodatku-o-zydzich>.
- Marcin Siennik*, w: *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Siennik.
- Marcin z Urzędowa*, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_z_Urzędowa.
- Marcin z Urzędowa, *Herbarz Polski To iest O Przyrodzeniu Zioł y Drzew Rozmaitych, Y Innych Rzeczy Do Lekarzy Należących Księgi Dwoie*, Kraków 1595.
- Medycyna dawna i współczesna – nauki medyczne i biologiczne, fitoterapia, fitochemia..., <http://rozanski.li>.
- Mirek Małgorzata, *„Alchemicy, medycy, uczeni. Medycyna na przestrzeni wieków”*. Ze zbiorów *Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Gdańskiej*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2018, nr 1, s. 89-115, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=715204>.
- Mitura Jakub, Bachanek Oliwia, Pawlikowski Jakub, *Odmienność metodologiczna badań nad medycznymi produktami roślinnymi – z perspektywy zaleceń WHO*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2015, nr 4, s. 378-382, <https://www.researchgate.net/profile/Jakub-Pawlikowski/publication/306312153>.
- Nowak Joanna, *Digitisation and public accessibility of old Polish guides on self-treatment and quality-of-life improvement*, „Medical Studies” 2017, no. 2, s. 161-167, <https://www.termedia.pl/Digitisation-and-public-accessibility-of-old-Polish-guides-on-self-treatment-and-quality-of-life-improvement,67,30230,0,1.html>.

- Nowak Joanna, *E-edukacja w chorobie? Kilka uwag na temat możliwości i zagrożeń korzystania z internetowych zasobów o tematyce zdrowotnej*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria C, Nauki Społeczne” 2018, nr 1, s. 75-93, <https://docplayer.pl/189013799-.html>.
- Olszowski Hieronim, *Szkola Salernitańska, To iest Nauka Doktorow Salernitańskich, o sposobie zachowania zdrowia dobrego : z dawna Krolowi Angielskiemu przypisana*, Kraków 1640, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/45260?id=45260>.
- Pękacka-Falkowska Katarzyna, *Dawne miary aptekarskie*, „Silva Rerum” 2013, https://www.wilanow-palac.pl/dawne_miary_aptekarskie.html.
- Pory roku. Kalendarz fenologiczny. Opisy roślin według Szymona Syreniusza*, oprac. Andrzej Bednarczyk, Warszawa 1975.
- Rostafiński Józef, *Nasza literatura botaniczna XVI w. oraz jej autorowie lub tłumacze. Studium krytyczne*, Kraków 1888, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=228791&from=FBC>.
- Rostafiński Józef, *Porównanie tak zwanych zielników Falimirza, Spiczyńskiego i Siennika*, Kraków 1888, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=228184&from=FBC>.
- Rostafiński Józef, *Zielnik czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach*, Kraków 1893, <https://polona.pl/item/zielnik-czarodziejski-to-jest-zbior-przesadow-o-roslinach,MzA5NzEzMTg/6/#info:metadata>.
- Rostański Krzysztof, *Szymon Syreniusz i jego dzieło*, „Wiadomości Botaniczne” 1997, nr 2, s. 7-12, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/18656/3/Rostanski_Szymon_Syreniusz_i_jego_dzielo_.pdf.
- Siennik Marcin, *Herbarz to iest, Zioł tuteicznych, postronnych, y Zamorskich opisanie: co za moc mają, a iako ich używać, tak ku przestrzeniu zdrowia ludzkiego, iako ku wzdrowienia rozmaitych chorob*, Kraków 1568.
- Siennik Marcin, *Lekarstwa doświadczone, które zebrał uczony lekarz P. Jana Pileckiego*, Kraków 1564.
- Sikorska Marta, *O naturze rybiej, czyli kulinarne porady Stefana Falimirza*, „Silva Rerum” 2012, http://www.wilanow-palac.pl/o_naturze_rybiej_czyli_kulinarne_porady_stefana_falimirza.html.
- Spiczyński Hieronim, *O ziołach tuteicznych y zamorskich y o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie, wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użteczne*, Kraków 1542.
- Stefan Falimirz, w: *Wikipedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Falimirz.
- Suchecka Anna, *Badania interdyscyplinarne nad polskimi zielnikami drukowanymi*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2020, no 2, s. 199-224, http://wrh.edu.pl/wp-content/uploads/2020/12/199_WRH_XVII_2020_02_wrh_2020_no2_Suchecka.pdf.
- Syrennius Szymon, *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywic y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiwarzow, Konfektow*, Kraków 1613.
- Syrennius Szymon, *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywic y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiwarzow, Konfektow*, Warszawa 2013.

- Syreński Szymon, *Zielnik Syreniusza. Druk czcionką współczesną*, t. 1-5, Krosno 2017-2018.
- Syreński Szymon „Zielnik Syreniusza”, w: *one-bid. 6 Aukcja Antykwarjatu Piękne Książki*, <https://onebid.bg/bg/Книги-и-стари-печатни-произведения-Syreński-Szymon-ZIELNIK-SYRENIUSZA/838289>.
- Szostak Jan, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006.
- Szymon Syreński (Syreniusz), w: *Wikipedia*, [http://pl.wikipedia.org/wiki/Szymon_Syreński_\(Syreniusz\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Szymon_Syreński_(Syreniusz)).
- Śliwiński Michał, Proćków Jarosław, *Rośliny lecznicze w służbie człowieka*, „Zielona Planeta” 2010, nr 3, s. 10-13, http://www.ekoklub.ehost.pl/PKE_OD/images/zp90.pdf#page=10.
- Tomaszewski Dominik, *Digitalizacja zbiorów zielnikowych – krok w dobrą stronę*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego” 2019, vol. 67, s. 119-127, https://www.ptd.pl/ptd/wp-content/download/wydawnictwaPTD/rocznik67/12_R_67_Digitalizacja.pdf.
- Urbański Cezary, *Sprzedam „Zielnik Syreniusza”*, <http://www.kurscudow.pl/OGLOSZENIA/Syreniusz/Opis.html>.
- Wasilewska-Prędko Kamila, *Zielnik Szymona Syreniusza*, <http://etnomuzeum.eu/zbiory/zielnik-szymona-syreniusza>.
- Wojan Katarzyna, *Z dorobku polskiej leksykografii dziedzinowej: botanika*, „Studia Rossica Gedanensia” 2017, nr 4, s. 485-566, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/SRG/article/view/69>.
- Wójcicki Kazimierz Władysław, *Stara Księga*, [cz.] 1, *Dawny medyk. Obraz bibliograficzny*, w: Wójcicki Kazimierz Władysław, *Stare gawędy i obrazy*, t. 3, Warszawa 1840, s. 83-105, <https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/publication/177626/edition/183521/content>.
- Zawacki Teodor, *Memoriale oeconomicum*, Kraków 1891, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/849/edition/1219/content>.
- Zemanek Alicja, *Botanika Renesansu w świetle współczesnej nauki*, „Wiadomości Botaniczne” 1997, nr 1, s. 7-19, https://pbsociety.org.pl/default/wp-content/uploads/2018/02/wb.1997.001_ev_s.pdf.
- Zemanek Alicja, *Szymon Syreński (Syreniusz, Syrennius) (ok. 1540-1611). Przyrodnik, zielnikarz, lekarz*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/262295/zemanek_szymon_syrenski_syreniusz_syrennius_2000.pdf.
- Zemanek Alicja, Rostański Krzysztof, „*Habent sua fata Libelli*” czyli uwagi o egzemplarzach Zielnika (1613) Syreniusza zachowanych w Polsce, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1996, nr 3-4, s. 159-188, <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=478>.
- Ziołolecznictwo*, w: *Wikipedia*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Ziołolecznictwo>.

Joanna Nowak**Old Polish herbariums available in repositories and digital libraries**

Cyberspace impresses with its size and ease of access, but many users are still unable to independently use its capabilities, obtain the needed knowledge, for example, on the timelessly popular topic related to health and quality of life. Current guides, articles, and news stories discuss traditional methods in addition to the latest recommendations, which is why there is a need for information on how to use the resources. The article discusses one of many, i.e. access to electronic versions of Renaissance publications that competently described plants useful in the healing process and recommended a healthy lifestyle characteristic of the era – works by Stefan Falimirz, Hieronim Spiczyński [of Wieluń], Marcin Siennik, Marcin of Urzędów and Szymon Syreński are indicated. The introductory remarks address current trends in cyberspace, and conclude with a brief characterization of Polish digital libraries. The essay is a continuation of a series of articles on online information sources.

Key words: quality of life, herbalism, herbarium, Old Polish literature, Internet